

**ΟΚΤΩ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑ**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ  
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ  
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ  
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: AN. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.γ.Δ πλ.Κ.Π  
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Θὰ ἔξεισθω τώρα, δπως τὸ ὑποσχέθηκα στὴν «εἰσαγωγή», τὸ πρόβλημα τῆς Ἰστορίας ποὺ ἡ αὐθεντικὴ ἴδεα τῆς ψυχῆς μᾶς δίνει τώρα τὴν σημασία της τὴν πιὸ ὑψηλή, καὶ τὴν πιὸ κρυμμένη.

Σιατὶ — τί εἶναι, στὴν οὐσία της, καὶ τὴν ἐσωτερικὴ μορφή της, ἢ «Παγκόσμια Ἰστορία»; Χωρὶς ἄλλο, ἡ πιστὴ ἀντανάκλαση τῆς προοδευτικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῶν διαδοχῶν τῆς ψυχῆς.—τῆς ψυχῆς ποὺ δίνει κάθε φορὰ τὸ φῶς, τὸ χρῶμα, τὴν ἀτμόσφαιρα, τὸ κλῖμα, στὸ γενέθλιο ἔδαφός της: στὴν ἀνθρωπότητα.

Ἡ ψυχή, ὡς ὑπαρξη ζῶσα καὶ ἐνεργός (<sup>1</sup>), ἔχει τὴν ἴδιαίτερη ἔξελισσόμενη, ἔλικοειδῆ, δργανικὴ λογική της. Ἡ λογικὴ αὐτὴ ἀντικαθρεφτίζεται μὲ μιὰ ὑπέρτατη διαύγεια στὴ σπειροειδῆ πρόοδο καὶ στὶς μεγάλες μεταμορφώσεις τῆς «Παγκόσμιας Ἰστορίας». Πιστεύω— καὶ ἡ βαθειὰ αὐτὴ ἐσωτερικὴ μου πεποίθηση εἶναι ἰσοδύναμη μὲ τὴ βεβαιότητα ποὺ ἔμπνέει σ' ἕνα ζωγράφο ἢ παρουσία ἐνὸς πράγματος, ἐνὸς προσώπου, ἐνὸς τοπείου.—δτι μέσα ἀπὸ τοὺς πολυάριθμους ἴστορικους πολιτισμοὺς ἐκπληρώνεται μιὰ μοναδικὴ καὶ ἀδιαίρετη προσπάθεια. Εἶναι ἡ φυσικὴ προσπάθεια τῆς ψυ-

(<sup>1</sup>) Μιὰ παρατήρηση ποὺ ἔχω τὴν εὐκαιρία τώρα ν' ἀναφέρω: Μιὰ ἀντίφαση βαραίνει ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν καταγωγή της ἐπάνω στὴν ψυχή. Δὲν μπορεῖ νὰ βρῇ θέση γιὰ ν' ἀναπτυχθῆ παρὰ μόνο στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξη καὶ μολαταῦτα δὲν μπορεῖ νὰ τοποθετηθῇ στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξη. Ἡ ψυχὴ καὶ ὁ ἀφυπνισμένος ἀνθρωπος δὲν εἶναι οὔτε μιὰ ἐνότητα, οὔτε μιὰ δυαδικότητα.

χῆς νὰ ἔκπληρώσῃ τὸ σύνολο τοῦ αὐθεντικοῦ προορισμοῦ της, τὸ ρωμαλέο πλάτεμα τῆς γνώσεως, τῶν «αιώνιων ἀληθειῶν», τῶν προοπτικῶν μεγάλου μεταφυσικοῦ βαθμοῦ,— καὶ ἡ προσπάθεια αὐτὴ χρησιμοποιεῖται ὡς ὑπομόχλιο τὶς «ψυχικότητες» τῶν ἴδιαίτερων πολιτισμῶν.

Ἐπάνω στὸν δρόμο τῶν αἰώνων καὶ τῶν χιλιετηρίδων, ἀνάμεσα στὶς προσπάθειες, στὸν ἀγῶνας, στὰ διαφορετικὰ πεπρωμένα τῶν ζωικῶν συλλογικῶν δργακισμῶν, πλάτι στὸν λαοὺς ποὺ ἔξαντλοῦνται καὶ δπισθοδρομοῦν, πλάτι στὶς ἀνθρώπινες «πλειονότητες» ποὺ δὲν ἔννοοῦν τὴν εὐδόξεια τῶν προσπαθειῶν της. Ἡ ψυχὴ ἀνεβαίνει. Καὶ ἀνεβαίνοντας ἀγκαλιάζει ἀπὸ πιὸ ψηλὲς κορυφὲς τὸ μακρούνδιο μυστηριακό δρίζοντα τοῦ σύμπαντος τῆς παγκόσμιας ζωῆς. Ἡ «πρὸς τὰ ἄνω» πορεία της ἔξακολουθεῖ πάντοτε μὲν ἐπιμονή, μὲ πάθος, μὲ ἀναγεννημένη ἔξαρση, μὲ μιὰ λαχτάρα ἀπέραντη ποὺ τὴν ἀναγκάζει νὰ ἐγκαταλείπῃ στὴν μνήμη τῶν καιρῶν ἀξιοθαύμαστες ἐφευρέσεις, ψηλὲς πραγματώσεις, ἀποτελέσματα μακρῶν ἀγώνων καὶ μακρῶν προσπαθειῶν. Δὲν ὑπάρχει ἵσως δράμα μεγαλείτερο μέσα στὴν παγκόσμια ζωὴ ἀπὸ τὸ δράμα τὸ δικό της. Μετατοπίζει τὶς προοπτικὲς ὡς τὴν ἀπέραντη νύχτα τῶν χρόνων, ὡς τὸ ἀπειρο, ὡς τὴν τελευταία ἄκρη καὶ τὶς αὐθεντικὲς βίάσεις τοῦ παγκόσμιου γίγνεσθαι ἐπιχειρεῖ ἀναβάσεις ποὺ προκαλοῦν τὸν Ἰλιγγό· πτήσεις ποὺ ἀπαιτοῦν ἀπτόητη τόλμη· καὶ τέλος διαλύει ἡ ἴδια τὸ μεγαλείτερο μέρος τῶν ἐπιτυχιῶν της, γιὰ νὰ ἔξακολουθήσῃ, πληγωμένη ἀλλὰ ἀκατάβλητη, ν' ἀνεβαίνῃ, ν' ἀνεβαίνῃ πάντοτε, . . . νὰ καταλαβαίνῃ καλύτερα καὶ βαθύτερα τὸ παροδικό, τὸ ἀνεπίστροφο, τὸ ποτὲ πειά, νὰ συλλαμβάνῃ μὲ περισσότερη διαύγεια τὶς παρυφὲς τοῦ αἰώνιου ποὺ καμμιὰ ὑπαρξη παροδικὴ δὲν θὰ τὸ ζῆσῃ ποτέ, νὰ ἐμβαθύνῃ ἐπὶ τέλους—καὶ νὰ ἔξιδανικεύῃ— τὴν τραγικὴ μοῖρα τοῦ πλανήτου μας, τοῦ «ἴλιακοῦ κόσμου» στὸ σύνολό του, τοῦ σύμπαντος τῶν ζωντανῶν κόσμων αὐτῆς ἥ ἔκείνης τῆς τάξεως . . .

## 35

Θὰ μιᾶς ἐπιτρέψετε νὰ τὸ ἐπαναλάβω. Ἡ «Παγκόσμια Ἰστορία»— καὶ δὲν ἔννοω βέβαια τὴν Ἰστορία τῶν πολέμων, τῶν κατακτήσεων, τῶν ἐπαναστάσεων, τῶν πολιτικῶν ἀγώνων, τῶν αὐλικῶν ορδιούργιων, τῶν προσωπικῶν περιπετειῶν τῶν βασιλέων ἥ τῶν εὐγενῶν ποὺ ἀγαποῦσαν ἀλλοτε νὰ ἀφηγοῦνται καὶ ποὺ δὲν ἀντα-

## ΚΕΦΑΛΑΙΑ

νακλοῦσε παρὰ τὶς ἔξωτερικὲς καὶ ἐπιφανειακὲς πλευρές της, τὶς κοίσεις ποὺ ὑφίσταται ἡ ζωὴ τῶν κρατῶν καὶ τῶν κοινωνιῶν, — ἡ «παγκόσμια ἴστορία», λέγω, ἡ πραγματικὴ καὶ αὐθεντικὴ ἴστορία τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ἀντανάκλαση ἡ ἔξωτεροκενση σὲ μεγάλες ζωντανὲς ἴστορικὲς μορφὲς τῶν διαδοχῶν καὶ τῆς δραγανικῆς ἔξελιξεως τῆς ψυχῆς ποὺ βλάστησε ξαφνικὰ στὴν ἐπιφάνεια αὐτοῦ τοῦ πλανήτου. Γιατί, τὸ ἐπαναλαμβάνω καὶ τὸ ὑπογραμμίζω, τὸ πρωταρχικὸ φαινόμενο τῆς ψυχῆς εἴναι ἡ μόνη ἀνώτερη αἰτία ποὺ ἔξηγεῖ τὴν συνολικὴν ἀνάπτυξην τῆς ἴστορίας, τὴν γενικὴν κατεύθυνσην τῆς ἴστορικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἡ ἴστορικὴ αὐτὴ ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρωπότητας ἀντικαθορτίζεται δλόκληρη στὴ φιλοσοφία μεγάλου στύλου, στὴν τραγωδία, στὴν πλαστική, στὴν ζωγραφική, στὴν ποίηση, στὴν ὑψηλὴν ἀρχιτεκτονική, στὴ μουσική<sup>(1)</sup>, στοὺς θρησκευτικοὺς μύθους<sup>\*</sup> στὰ θεμελιώδη βιβλία τῆς ἀνθρωπότητας: στὸ βιβλίο τῆς Γενέσεως, στὸ βιβλίο τοῦ Ἰώβ, στὴ Völuspa τῶν Σκανδιναύων, στὴ Θεογονία, στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους, στὴν Καινὴ Διαθήκη, στὴ Θεία Κωμῳδία, στὸ Φάουστ<sup>†</sup> στὰ δράματα τοῦ Αἰσχύλου ἢ τοῦ Σαίξπηρ, στὰ πλαστικὰ ἔργα τοῦ Φειδία ἢ τοῦ Μιχαήλ Αγγέλου, στοὺς πίνακες τοῦ Λευτάρδου ντὰ Βίντσι, τοῦ Ραφαήλου, τοῦ Ρούμπενς, τοῦ Ρέμπραντ, στὸ μουσικὸ δρᾶμα τοῦ Βάγκνερ, στὴ συμφωνία τοῦ Μπετόβεν, στὰ δρατόρια καὶ στὶς λειτουργίες τοῦ Παλεστρίνα, τοῦ Χαΐντελ, τοῦ Μπάχ<sup>‡</sup> σ' δλόκληρη ἐπὶ τέλους τὴν πολυσχιδῆ πνευματικὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὶς προεκτύσεις

(1) Καμμιὰ τέχνη δὲν ἔκφραζει τόσο ἄμεσα τὴν ψυχὴν ὅσο ἡ μουσική. Η τέχνη αὐτὴ ἔχει τὸ βλέμμα τῆς ἐστραμμένο μὲ πάθος πρὸς τὰ μέσα, ἐπιδιώκοντας μιὰ ἐπαφὴν ἄμεσην καὶ εὐθεῖαν μὲ τὰ τελευταῖα μυστήρια τῆς ψυχῆς. — ἐπαφὴ ποὺ τὴν ἔκφραζει μὲ τὴν πιὸ εὐλύγιστην, μὲ τὴν πιὸ ρευστήν, μὲ τὴν πιὸ μαγικὴν γλῶσσαν. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ὀφείλεται ἡ ἀρρητὴ μαγεία τῆς ποὺ μᾶς λυγίζει τὴν ψυχὴν — πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀδελφή της τὴν ποίησην, — ποὺ μᾶς γονατίζει ἐπὶ τέλους καὶ μᾶς ἀπολυτρώνει. Ἐδῶ ὀφείλεται ἡ παντοτεινή τῆς ἐπίκληση, ως μοναδικοῦ ὀργάνου ἔκφράσεως, ἀπὸ κίθε θρησκεία μεγάλου στύλου. Τούναντίο, οἱ πλαστικὲς τέχνες δὲν κατώρθωσαν νὰ δώσουν δλοκληρωμένο σῶμα στὰ αἰσθήματά μας τὰ πιὸ βαθειά καὶ τὰ πιὸ ζωντανά : τὸ φῶς, τὸ ἔξωτερικὸ φῶς, ποὺ τὶς λούζει καὶ τονίζει τὴν πλαστικότητά τους, ἀπλώνει μιὰ ἐλαφρὴ φωτοσκίαση στὸ ἐσωτερικό τους ὄραμα, λοιπὸν στὴν πηγή τους, καὶ ἐπὶ τέλους τὸ ἔξαφανίζει μέσα σὲ μιὰ μελωδία ἀπὸ φῶς. Ἐξαίρεση κάνουν οἱσως ὠρισμένες μεγάλες ἀρχιτεκτονικὲς μορφές, οἱ γοτθικὲς μητροπόλεις αἴφνης, ποὺ εἶναι περίπου μουσικὴ μεταμορφωμένη σὲ λίθους.

της στὴ ζωὴ τῶν λαῶν, τῶν κοινωνιῶν, τῶν κρατῶν. Καὶ δ.τι μένει ἔξω ἀπὸ αὐτὸῦ δὲν εἶναι παρὰ ἀποτέλεσμα τῆς πάλης γιὰ τὴν ὑπαρξὴν τοῦ ζώου γυμνοῦ πιὰ καὶ φυσικοῦ,— ἀποτέλεσμα τῆς φυσικῆς ἐκπληρώσεως, τῶν ζωτικῶν ἀντιζηλιῶν τῶν καθαρῶς ζωολογικῶν, τῶν «φυσικῶν» κοινωνικῶν ἢ ἀτομικῶν διαμαχῶν.

‘Υπάρχουν δύο μεγάλες ἐποχὲς στὴν ὑπαρξὴν τοῦ ἀνθρώπου. ‘Η πρώτη ἀνεβαίνει ως τὶς τελευταῖς φάσεις τοῦ «τριτογενοῦς ἢ καινοζωικοῦ αἰῶνος», δην παρουσιάζεται ἔξαιρετικὸς ὁργασμὸς τῆς ἐπίγειας ζωῆς κι ἐμφανίζονται τὰ τελειότερα θηλαστικά. ‘Η δεύτερη ἀρχήζει μὲ τὴν ἀπόδοσην βλίστηση τοῦ φαινομένου τῆς «ψυχῆς» στὸ ἔδαφος καὶ στὸ κλῖμα τῆς ἔξειλιγμένης πειὰ ἀνθρωπότητας,— βλάστηση ποὺ μεταμόρφωσε βαθειὰ τὴ σημασία τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως. ‘Εδῶ ἀκοιβῶς ὁφείλεται τὸ φαινόμενο τοῦ «ξυπνημένου ὄντος», ποὺ ἡ πρώτη του ἄνοιξη ἀπλώνεται στὶς ὠριμότερες φάσεις τοῦ «τεταρτογενοῦς ἢ ἀνθρωποζωικοῦ αἰῶνος» — αἰῶνος ποὺ παρουσιάζει ἀπὸ τὶς ἀρχές του μεγάλη ἀνάπτυξη καὶ ἔξαπλωση τοῦ ἀνθρώπου — ἐνῷ ἡ ὠριμότητα καὶ ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη τοῦ «ξυπνημένου ὄντος», διμόλογη συνεξάρτηση τῆς ἀναπτύξεως τῆς ψυχῆς, ἀρχήζει ὅταν στὰ τοπεῖα τοῦ Νείλου καὶ τοῦ Εὐφράτου, ἐμφανίζονται οἱ πρῶτοι υψηλοὶ πολιτισμοί (<sup>1</sup>).

‘Απὸ τὴ στιγμὴν αὐτὴν ἡ ‘Ιστορία δλόκληρη ἔξαντλεῖται πειὰ στὴ βιογραφία τῶν υψηλῶν πολιτισμῶν, ποὺ ἐνσαρκώνονται διαδοχικὰ τὰ πεπρωμένα τῆς ψυχῆς. Μέσα σ’ αὐτὰ τὰ μεγαλοπρεπῆ κύματα ποὺ ἀπλώνονται τὶς λαμπρὲς ορευστὲς γραμμές των, λάμπουν μὲ χίλια χρώματα καὶ χίλια φῶτα, ζοῦν τὰ ἀτομικὰ πεπρωμένα τους καὶ σβύνονται, ἀντικαθρεφτίζεται τὸ πνεῦμα τοῦ βάθους ὅλης τῆς ‘Ιστορίας καί, ἐπομένως, τῆς ἔδιας τῆς ψυχῆς.

‘Εδῶ εἶναι τὸ κλειδὶ γιὰ νὰ ἐννοήσουμε τὴν καταγωγὴ, τὴν ὀργανικὴ λογικὴ καὶ τὴ φυσιογνωμία τῶν ἀνώτερων ἰστορικῶν πολιτισμῶν. ‘Ἐπαναβασμοὶ — γιὰ νὰ μεταχειριστῶ μιὰ ὠραῖα πλατωνικὴ ἔκφραση — τῆς ‘Ιστορίας, οἱ πολιτισμοὶ εἶναι πιστὰ πορτραΐτα τῶν ἑκάστοτε φάσεων ἢ διαδοχῶν τῆς ψυχῆς. . . ἀντανακλοῦν μέ-

(<sup>1</sup>) Η πρώτη ἄνοιξη τοῦ ξυπνημένου ὄντος εἶναι περίοδος πειραματισμῶν : προσχέδια προσπαθειῶν πρωτόγονου πολιτισμοῦ, πρωτόγονοι γραμμικοὶ πολιτισμοὶ χωρὶς σχεδὸν ὀργανικὸ χαραχτῆρα, ἐπὶ τέλους ἔνας καθαρώτερος πρωτόγονος πολιτισμὸς μιᾶς ἀνθρωπότητας δεμένης παντοῦ μὲ σχέσεις φυλετικὲς ποὺ προετοίμασε τὴν ἐμφάνιση τοῦ αἰγυπτιακοῦ καὶ κατόπιν τοῦ βαβυλωνιακοῦ υψηλοῦ πολιτισμοῦ.

## ΚΕΦΑΛΑΙΑ

κρητικής ψυχικά, έκφραζουν στὸ μάξιμουμ ὑπέρτατης φύμης καὶ ἐντάσεως τὴν ἐσωτερικὴν ἔξελιξην τῆς ψυχῆς, τοὺς ἐσωτερικοὺς σπασμοὺς τοῦ γίγνεσθαι της, ἀποκαλύπτουν ἐπὶ τέλους δλη περίπου τὴ μαγεία τῶν τοπείων της, τῶν τεράστιων χώρων της δπου πλανιοῦνται, περνοῦν καὶ κυλοῦν, ἀνταλλάσσουν μαγικὲς ἀποχρώσεις, τὰ φωτεινὰ κύματα τῶν ὑπέρτατων λόγων, τῶν ὑψηλῶν ἐνοράσεων, τῶν ζωντανῶν σκέψεων μεγάλου μεταφυσικοῦ βαθμοῦ, τῶν γιγάντειων προοπτικῶν. Βλαστάνουν σὲ μᾶλλῳ ἀπροσδόκητη, ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς ψυχῆς, ἀκριβῶς δπως τὰ φυτὰ ἀπὸ τὸ ἔδαφος, ζοῦν ἐνα τόσο ἥτις τόσο χρονικὸ διάστημα—ἀνάλογο μὲ τὴν ἐσωτερικήν, ἀπρόβλεπτη πάντοτε, ὑφή τους, μὲ τὸ βαθμὸ τῆς ζωτικότητάς τους, μὲ τὴν τάξη δπου ἀνήκουν,— διατρέχουν τοὺς καιροὺς μὲ τὴν ἕδια βεβαιότητα ποὺ ἔχει ἐνα δέντρο στὸν προορισμό του δταν ὑψώνεται στὸ γενέθλιο ἔδαφος καὶ λούζει τοὺς κλώνους του στὸ φῶς, μαραίνονται τέλος καὶ ἔαναγνοίζουν στοὺς ιητρικοὺς κόλπους, στὴν ψυχική τους πατρίδα.

Ἄπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴν κοιταγμένοι οἱ μεγάλοι ιστορικοὶ πολιτισμοὶ δὲν ἔχουν καμμιὰ σχέση βαθύτερης ἐσωτερικῆς ἔξαρτησεως ἀπὸ τὸ τοπεῖο—ἄρα τὸ ἔδαφος, τὸ κλῖμα, τὴ βλάστηση,— ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ χῶρο ποὺ τοὺς ἀνέχει, ἀπὸ τὶς φυλές, τὰ ἔθνη, τὶς γενεές. Ἡ φύση, ἡ ὑφή, ἡ ἔκταση, δ ἀνοιχτὸς ἥτις ὁ κλειστὸς χαρακτήρας τῆς κοινωνίας δὲν τοὺς ἐπηρεάζει ἐσωτερικά, γιατὶ οἱ κοινωνίες δὲν εἰναι παρὰ δικοινὸς τόπος δπου συναντιοῦνται οἱ ἐνεργητικότητες τῶν ἀτόμων<sup>(1)</sup>,— καὶ εἰναι τὰ ἀτομα, ἥτις μᾶλλον «μειονότητες» ἐκλεκτῶν ἀτόμων, ποὺ ἀπαντοῦν ἀμεσα στὶς «προσκλήσεις» τῆς ψυχῆς καὶ ἀνέχουν, λοιπόν, τοὺς πολιτισμούς. Γὸ φυσικὸ τοπεῖο,— δηλαδὴ δ εἰδικὸς χαρακτή-

(1) Οἱ «πρωτόγονες» κοινωνίες εἰναι ἐκπλήρωση τῆς φυσικῆς τάσεως συλλογικῆς διαβίωσεως, χωρὶς ἄλλο βαθύτερο δργανικὸ δεσμό, τῶν ἀνθρώπων,— τάσεως ποὺ εὑρῆκε τὴν τελειότερή της πραγμάτωση στὰ ἐντομα. Οἱ κοινωνίες αὐτὲς δεσπόζονται προπαντὸς ἀπὸ τὶς ἐπιδράσεις τοῦ φυσικοῦ τοπείου καὶ τοῦ ζωτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Τούναντίο, οἱ κοινωνίες ποὺ θερμαίνονται ἀπὸ τὴ φλόγα ἐνδὸς πολιτισμοῦ χάνουν περίπου ἐντελῶς τὸν φυσικὸ «πρωτόγονο» χαρακτήρα τους καὶ ὑψώνουν κάθετο στὸ κέντρο τους ἐναν ὑψηλώτερο δεσμὸ μεταξὺ τῶν μελῶν τους,— ἐνα δεσμὸ ποὺ τονίζουν ἥ διανοητικὴ καὶ ἡθικὴ «culture», οἱ ὑψηλὲς ίδιότητες τῆς φυλῆς, ἥ ιστορικὴ ἀλληλεγγύη. Ἡ φλόγα τῆς ψυχῆς, τὶς καλλιεργεῖ σταθεράκι ἀπὸ τὸ σπόρο τῶν σκόρπιων δυνάμεων ὑψώνεται στὸ φῶς ὁ καρπὸς τῶν μεγάλων κοινῶν προσπαθειῶν.

ρας ποὺ δίνουν στὴ γενέθλια χώρα τὸ κλῖμα της, τὸ ἔδαφός της, ἡ βλάστησή της, ἡ τοπογραφία της,— τοὺς δίνει ὠδισμένα ἔξωτερικὰ σημάδια, ἀλλὰ τὸ βάθος τους μένει ἀνεπηρέα στο, ἀφοῦ ἀντανακλᾶ τὴν ἐνεργητικότητα καὶ τὴν προοδευτικὴν ὁρίμανση τῆς ψυχῆς. Αὗτὸ μᾶς τὸ δείχνει ἄλλως τε καὶ ἡ πιὸ ἀπλῆ παρατήρηση. Οἱ πολιτισμοὶ ποὺ ἔβλαστησαν σ' ἀρχιπέλαιγα μὲ συγγένεια φυσική, ὅπως τὸ Ἑλληνικὸ καὶ τὸ Ἰαπωνικό : ὁ μινωικός, ὁ μηκυναϊκός, ὁ Ἑλληνικὸς καὶ ὁ Ἰαπωνικός, ἡ σὲ τόπους ποὺ τὸ ἀνάγλυφο τοῦ ἔδαφους εἶναι λιγότερο τόνισμένο καὶ διατρέχονται ἀπὸ μεγάλους ποταμούς, ὅπως ἡ Αἴγυπτος, ἡ Ἀσσυρία, ἡ Κίνα, δὲν ἔχουν πραγματικὴν ἔσωτερικὴν ἀναλογίαν ἡ συγγένεια, γιατὶ ἡ ἐν χορόνῳ — καὶ ὅχι βέβαια ἡ ἐν χώρῳ — ἀπόσταση δὲν ἐπιτρέπει τέτοια συγγένεια καὶ γιατὶ ἀντανακλοῦν φάσεις διαφορετικὲς τῆς ὄλικῆς ἀναπτύξεως τῆς ψυχῆς.— Οὔτε τὰ ἔθνη ἐπηρεάζουν ἔσωτερικὰ τοὺς πολιτισμούς. Τούντιο, κάθε πολιτισμὸς μπορεῖ νὰ κλεισθῇ περισσότερα ἔθνη στὴν ἐνότητά του, ἀποτυπώνεται καὶ μεταμορφώνει τὶς φυσιογνωμίες τους, ἐνῷ ποτὲ ἔνα ἔθνος δὲν ἔκλεισε στὸν δρίζοντά του ἔναν πολιτισμό. Ἀκόμα καὶ ὅταν βλαστάναι στὸ ἔδαφος ἐνὸς ἔθνους, ὁ πολιτισμὸς ὑπερπηδᾷ τὰ δριάτου, ἀπλώνει καὶ ἀγκαλιάζει — ἡ ἐπηρεάζει — ἄλλα ἔθνη, ἄλλους λαούς<sup>(1)</sup>. Καμιὰ φυλὴ τέλος δὲν ἔχει τὸ προνόμιο τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ἥλιος τῆς ψυχῆς ἐφώτισε δλες τὶς φυλές. Τὸ κλῖμα τῆς ψυχῆς ἦταν εὐνοϊκὸ γιὰ δλες τὶς φυλές<sup>(2)</sup>.

## 36

Κάθε ὑψηλὸς πολιτισμὸς εἶναι μιὰ μονάδα διατυπημένη ἀπὸ δλες τὶς μερηὲς ἀπὸ τὸ γενικὸ ψυχισμὸ αὐτοῦ τοῦ πλανήτου. Ἀναπτύσσεται στοὺς κόλπους αὐτῆς ἡ ἐκείνης τῆς κοινωνίας, διατρέχει ἔλικοειδεῖς μεταμορφώσεις, ἔξαντλεῖ τὶς δυνάμεις του σὲ μιὰ μεγαλοπρεπὴ σειρὰ φιλολογικῶν, καλλιτεχνικῶν, ἐπιστημονικῶν, ἥθικῶν

(1) Τὰ ἔθνη ποὺ χωρίζουν ἡ συνδέοντα ψυχικὰ ἀνθρώπους ποὺ ἀνήκουν στὴν ἴδια ἡ σ' ἀντίθετες μεταξύ τους φυλές, χάνουν τὸν κλειστό τους δρίζοντα ὅταν ἐμψυχωθοῦν ἀπὸ τὴ βλάστηση ἐνὸς πολιτισμοῦ. Ἡ ἴδεα τοῦ ἔθνους εἶναι ἄλλως τε προϊὸν τῶν νεώτερων χρόνων καὶ ἔβλαστησε ἀπὸ τὰ μυστικὰ βάθη μιᾶς «ψυχικότητας» πολιτισμοῦ, ἀπὸ τὶς εὐρύτερες, ἐὰν ὅχι τὶς βαθύτερες τῆς Ἰστορίας δλόκληρης : τῆς Λυτικῆς ψυχικότητας.

(2) Ἡ φυλὴ εἶναι προϊὸν καθαρῶς φυσικό· εἶναι φυσικὸς «ἀνθρωπολογισμὸς» διαφορισμὸς τῆς ἀνθρωπότητας, ὁφειλόμενος σὲ βιολογικὲς δυνάμεις καὶ ἴδιότητες.

## ΚΕΦΑΛΑΙΑ

δημιουργιῶν, διαστελλόμενος καὶ πιεζόμενος στὰ εὐλύγιστα δριά του. Τὸ στύλ του εἶναι πάντοτε διαφορετικό· γιατὶ ἔλίσσεται μὲν τῷ πότῳ ἀτομικὸ καὶ μοναδικὸ στὰ δριά του· γιατὶ χρησιμοποιεῖ ἴδιαίτερους τῷ πότους στὴν ἔκφρασή του, στὴ στάση του ἀπέναντι τῶν προβλημάτων, στὴν τεχνική του, στὴ διάταξη τῶν σκέψεων καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν μορφῶν,— διμόλογες πάντοτε μὲ τὴν ἐσωτερική του ὑφὴ καὶ τὶς ἐσωτερικὲς φάσεις τῆς ψυχῆς ποὺ ἔκδηλώνει.<sup>3</sup> Ακολουθεῖ ἐπὶ τέλους ἕνα δργανικὸ ὄυθμὸ ἔξελίξεως μὲ τέσσερα σχεδὸν πάντοτε ἀναγκαῖα στάδια: τὸ στάδιο τῆς ἀνοίξεως, τοῦ πειραματισμοῦ, τῆς περισυλλογῆς· τὸ μεγάλο στάδιο τῆς δριστικῆς ἔκλογῆς καὶ τῆς δημιουργίας· τὸ στάδιο τῆς αὐτοκριτικῆς καὶ τῆς «ἐπιστροφῆς στὴ φύση»· τὸ στάδιο τῆς παρακμῆς, τοῦ «μεταπολιτισμοῦ», ποὺ κλείνει τὸ μεγαλοπρεπῆ κύκλο. Στὸ πρῶτο στάδιο, ἡ ψυχικότητα τοῦ πολιτισμοῦ πειραματίζεται, ἐρευνᾷ, δέχεται καὶ προσπαθῇ ν' ἀφομοιώσῃ τὶς ἐπιδράσεις τῶν ὕδριμων πολιτισμῶν,— ὅπως αἴφνης ὁ Ἑλληνικὸς τὶς ἐπιδράσεις τοῦ αἰγυπτιακοῦ καὶ τοῦ μινωικοῦ. ὁ ἀραβικὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὁ δυτικὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ, τοῦ βυζαντινοῦ καὶ τοῦ ἀραβικοῦ, ὁ ἀμερικανικός, ὁ νεοελληνικός, ὁ ρωσσικός τοῦ δυτικοῦ,— ἐκλέγει ἀπὸ τὴ μνήμη τῆς Ἰστορίας ποὺ εἶναι ἐνειλιγμένη μέσα του τὸ ὑπομόχλιο τῆς ζωῆς του: ἐδῶ ἀκριβῶς ἀνήκουν ὁ ὁρφισμός, ὁ Ἡσίοδος καὶ οἱ κοσμογονίες, τὰ πιὸ ἀρχαῖα ἀποσπάσματα τῶν βεδῶν, ὁ πρωτόγονος χριστιανισμὸς καὶ ἡ τέχνη τῶν κατακομβῶν, ἡ ρωμανογοτθικὴ καὶ ἡ δωρικὴ αὐγῆ, τὰ μνημεῖα τῆς τρίτης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς τετάρτης αἰγυπτιακῆς δυναστείας, ἡ μυστικὴ καὶ ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία. Στὸ δεύτερο στάδιο ἡ ψυχικότητα τοῦ πολιτισμοῦ ἐκλέγει δριστικὰ τὰ στοιχεῖα ἔκεινα ποὺ θ' ἀποτελέσουν τὸ σκελετὸ τῆς ζωῆς της καὶ τὸ φυσικὸ χῶρο τῆς ἀτομικῆς της δημιουργίας: εἶναι ἡ περίοδος τῆς ἀκμῆς καὶ τῶν τολμηρῶν πτήσεων, τῆς ὑπέρτατης ἐνότητας καὶ ἰσορροπίας, τοῦ βάθους, ὅπου ἀνήκουν ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ πλαστική, ἡ τοιχογραφία, τὸ δράμα τῶν ἀρχαίων Ἀιθηνῶν, ἡ ζωγραφικὴ τῆς Ἀναγεννήσεως ὥς τὸν Ρέμπραντ, τὸν Ρούμπενς, τὸν Βαττώ, τὸν Κορώ, τὸν Σεζάν, οἱ γοτθικὲς μητροπόλεις, ὁ τρούλλος τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὁ ἀπειροστικὸς λογισμὸς καὶ ἡ δυναμικὴ φυσική, ἡ ἐνάργανη μουσικὴ μὲ τὴ φούγκα καὶ τὴν ἀντίστιξη ἀπὸ τὸν Μπάχ ὥς τὸν Μόζαρτ, τὸν Μπετόβεν καὶ τὸν Βάγκνερ, οἱ ναοὶ οἱ γεμάτοι ἀνάγλυφα τῆς πέμπτης αἰγυπτιακῆς δυναστείας, ἡ φιλοσοφία μεγάλου στύλου ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα ὥς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀπὸ τὸν Μπροῦνο, τὸν Βάκωνα

## ΟΚΤΩ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑ

καὶ τὸν Νεύτωνα ὡς τὸν Λάιμπνιτς, τὸν Γκαῖτε καὶ τὸν Κάντ. Στὸ τρίτο στάδιο ἐπικρατεῖ ἔνα πνεῦμα ἀναλύσεως καὶ ἀποσυνθέσεως, αὐστηρῆς χριτικῆς καὶ ἀναταξινομήσεως τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν καὶ ἐπιχειρεῖται μιὰ μετάπτωση ἀπὸ τοὺς ὑψηλοὺς δραματισμοὺς στὸ φεαλισμὸν τῆς φυσικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς: δὲ Ἐπίκουρος, οἱ στωικοί, οἱ κυνικοί, οἱ ἐκλεκτικοὶ καὶ οἱ σκεπτικοὶ στὴν ἀρχαιότητα, δὲ XIX καὶ XX αἰώνας τῆς Δύσεως. Ἡ ἐσωτερικὴ δύναμη τῆς ψυχικότητας τοῦ πολιτισμοῦ χαλαρώνει τώρα,— καὶ ἡ ψυχή μας σιρέφεται νοσταλγικὸν πρὸς τὸ φυσικὸ τοπεῖο (ἡ «ἐπιστροφὴ στὴ φύση»), καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ βυθιστῇ στὶς μαγικὲς ἐπιδράσεις του ποὺ κυριαρχοῦν στὶς «πρωτόγονες» κοινωνίες... Ἐπὶ τέλους στὸ τέταρτο στάδιο, ἡ παρακμὴ ἀπλώνει τὴ γιγάντια σκιά της ἐπάνω στὶς μορφὲς ποὺ ἀνθίσαν κι<sup>ν</sup> ἔλαμψαν πρὸν: τὰ χρώματα τοῦ πολιτισμοῦ γίνονται ξαφνικὰ πιὸ ἀπαλά, γλυκύτερα· ἀπὸ τὰ πλούσια καὶ ἔντονα χρώματα τῆς ἀκμῆς διασώζεται μόλις ἔνα χρῶμα ὅχρας πρὸς τὸ φαιό, ἔνα χρῶμα σβυσμένο, κάτι σὰν ἀπὸ τοὺς τελευταίους τόνους ἐνὸς βιολιοῦ μετριασμένοις ἀπὸ μιὰ ἀόρατη σουρντίνα, ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ πνοὴ τοῦ Ἰστορικοῦ πεπρωμένου σβύνει πειὰ τὴν ἀδύνατη φλόγα..

Σὲ μιὰ μεγαλοπρεπῆ σειρὰ οἱ Ἰστορικοὶ πολιτισμοὶ (<sup>1</sup>) διαγράφουν καὶ κλείνουν τοὺς λαμπρούς των κύκλους. Τὸ φῶς τῆς ψυχῆς φωτίζει κάθε φορὰ τὰ μάτια τῶν λαῶν, προσκαλεῖ τὶς μειονότητες τῶν ἐκλεκτῶν καὶ τοὺς παραδίνεται γιὰ νὰ τὴν ξαναπλάσουν, νὰ φυσήσουν τὴ δική τους πνοή, νὰ προσθέσουν πλούτη πνευματικὰ ἀσβυστα γιὰ πάντα. Ἡ προσπάθειά της, ἡ τραγικὴ στὴ δύναμή της καὶ στὴν ὠμορφιά της, μεταλαμπαδεύεται ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, ἀπὸ φυλὴ σὲ φυλή, ἀπὸ λαοὺς σὲ λαούς,— καὶ ἡ Ἰστορία εἶναι μιὰ μεγαλοπρεπὴς λαμπαδηδρομία, δπου οἱ δρομεῖς-πολιτισμοὶ μεταφέρεσσον τὸ φῶς τῆς ψυχῆς σὲ ὑψηλώτερα πάντοτε πεπρωμένα.

(<sup>1</sup>) Ἀναφέρω ἐδῶ τοὺς σπουδαιότερους: στὶς ὅχθες τοῦ Νείλου δὲ αιγυπτιακός, στὶς ὅχθες τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος δὲ βαβυλωνιακός, στὴν Ἀπωλεῖαν δὲ ινδικός καὶ δὲ σινικός, στὸ τοπεῖο τῆς Ἑλλάδος δὲ μινωικός, δὲ μηκυναϊκός, δὲ ἐλληνικός, δὲ βυζαντινός, στὸ τοπεῖο τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Συρίας δὲ ἀραβικός, στὴν Βόρεια Ἀμερικὴ δὲ μεξικανικός καὶ δὲ σύγχρονος ἀμερικανικός, στὴ λατινικὴ Ἰταλία δὲ ρωμαϊκός, στὸ τοπεῖο τῆς Δύσεως δὲ εὐρωπαϊκός. Μὲ μιὰ παρατήρηση: "Οτις ὑπάρχουν πλάι τους ἄλλοι πολιτισμοὶ νεκροὶ μέσα στὸ σπόρο τους, πολιτισμοὶ ποὺ σταματοῦν σὲ μιὰ στιγμὴ ν' ἀναπτύσσονται, δὲν φθάνουν ποτὲ τὸ τελευταῖο τους στάδιο, ἀπολιθώνονται ἡ ζοῦν σὲ μιὰ ἀδιάκοπη ἔνταση χωρίς νὰ μποροῦν ν' «ἀνοίξουν» ἡ νᾶ ωριμάσουν..."

"Ετσι φθάνω ἐπὶ τέλους στὸν τελευταῖον σκοπὸν αὐτοῦ τοῦ βιβλίου καὶ δοκιμάζω προσωρινὰ τὰς συνέπειες τῶν θεμελιωδῶν σχέψεων στὴν ἀτομική μας ὑπαρξη, στὸ φόλο καὶ στὴ σημασία της μέσα στὸν πίνακα τῆς παγκόσμιας — καὶ τῆς ἐπίγειας — ζωῆς.

"Η ἀτομική μας ὑπαρξη δὲν εἶναι τίποτα καθ' ἑαυτή. Ἀποτελεῖ μιὰ μικρὴ μονάδα, ἀνοιχτὴ ἀπ' ὅλες τὰς μερηές, ποὺ ἐμφανίζεται τυχαίως στὴν ἐπιφάνεια τοῦ κύματος τῆς ζωῆς, ἀγκιστρώνει τὰς ἐπισφαλεῖς οἵτες της στὴν ἀλυσίδα τοῦ γίγνεσθαι καὶ ἐκπληρώνει, κάτω ἀπὸ τὴν δυνατὴν πνοὴν τῆς μοίρας, τὴν μικρήν της διάρκειαν, τὸν προορισμό της.

"Ο ριζικὸς χωρισμὸς τῶν ἀτομικοτήτων δὲν ὑπάρχει ἐδῶ : τὸ εἶναι καὶ ἡ ἐνεργητικότητα δὲν διασκορπίζονται σὲ μονάδες κλειστὲς ποὺ τὰς χωρίζει· ἡ ἀκαμπτη περίμετρος, ἡ ἀτομικότητα ἐκείνη ποὺ ἀπλώνει κατὶ σᾶν κενὸν γύρω ἀπ' τοὺς κόσμους.

"Η ἀτομική μας ὑπαρξη εἶναι ἀνοιχτὴ ἀπ' ὅλες τὰς πλευρὲς τοῦ εἶναι της, δίνει περισσότερα ἀπ' ὅσα ἔχει καὶ ζητάει περισσότερα ἀπ' ὅσα χρειάζεται, ἐνεργεῖ καὶ πάσχει, διατρυπίέται ἀδιάκοπα ἀπὸ τὸ φεῦμα ὄλοκληρο τῆς κοσμικῆς ζωῆς.

Θυμοῦμαι ἔνα ὠραῖο ποίημα τοῦ Λεοπάρντι : Στὴν ἀπόκρημνη πλαγιὰ ἐνὸς ἥφαιστείου ἀνθίζει, μὲ τὴν ἐμπιστοσύνη κάθε φυτοῦ, ἔνα μικρὸ σπάρτο. Πῶς μπορεῖ κι ἀγκιστρώνει τὰς ἐπισφαλεῖς οἵτες του στὸ σκληρὸ αὐτὸν βράχο, γιὰ ν' ἀντλήσῃ τὸ χυμὸ τὸν ἀναγκαῖο γιὰ τὴ ζωή του ; Σὲ κάθε στιγμή, μιὰ ἀπόδοπτη ἔκκρηξη τοῦ ἥφαιστείου μπορεῖ νὰ σκοτώσῃ. Καὶ δμως ζῇ τὸ πεπρωμένο του... τὸ πεπρωμένο αὐτὸν ποὺ εἶναι τὸ πεπρωμένο δλῶν τῶν ἀνθρώπινων ὑπάρξεων, μὲ τὴν ἀδιάκοπη ἀπειλὴ τοῦ θανάτου, μὲ τοὺς κινδύνους ποὺ πολλαπλασιάζονται καὶ μᾶς ἀπειλοῦν, ποὺ μᾶς γεμίζουν ἀπὸ αἰσθήματα δέους, ἀγωνίας καὶ ταπεινώσεως.

Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ φυσικὴ θέση τοῦ ἀτόμου μέσα στὸ κῆμα τῆς ζωῆς ποὺ ἀγκαλιάζει τὴν ἐπιφάνεια τοῦ πλανήτου μας.

"Αλλὰ πέρα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀνάγλυφη φυσικὴν ἐπιφάνειαν ἡ ψυχὴ ἀπλώνει τὰ δικά της κύματα ποὺ μεταμορφώνονται βαθύτατα τὴ σημασία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ ἀπαλαίνουν τὸ ζωτικὸ ἀνταγωνισμὸ μὲ ὑψηλὰ καθήκοντα, «δέοντα» καὶ δεσμούς.

Μαζὶ μὲ τοὺς πολιτισμοὺς ἀναβλύζει πάντοτε ἀπὸ τὰ βάθη της τὸ ἄγιο ἴδαικὸ τῆς ἡθικῆς ποὺ μᾶς ἐγκαρδιώνει καὶ μᾶς ὑψώνει ως

τὸ καλλιτέχνημα, ποὺ ἀνανεώνει καὶ συνδαυλίζει τὴν ζωὴν τῶν ἡμερῶν μας. Ἡ στοργὴ καὶ ἡ ἄδολη τρυφερότητα, ἡ δίψα τῆς εὐφροσύνης, ἡ ἀγαθότητα καὶ ἡ πραότητα, τὸ πνεῦμα τῆς ψυσίας, τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τοῦ ὑπέρτατου καθήκοντος, ἡ ἐγκαρτέρηση καὶ ἡ περισυλλογή, ἡ ἐλπίδα καὶ ἡ προσμονή, ἡ ἀπειροποίηση καὶ ἡ περισυλλογή ἀγάπη—ποὺ ὑπερβαίνει ἀπεριόριστα τὴν μητρικὴν ἐφήμερην ἀγάπην, ἀποκάλυψη τοῦ μεγάλου μυστηρίου τῆς ἐκπληρώσεως στὴν ἐπίγεια ζωικὴν ζωήν,—ἐδῶ ἔχουν τὴν πηγήν τους, ἐδῶ—στὴν ψυχὴν καὶ στοὺς πολιτισμούς.

Ἡ ἡθική,—ἡ ἐνσυνείδητη, δυναμική, φιλοσοφικοθρησκευτικὴ ἡθικὴ βέβαια καὶ δχι ἡ στατική, «ἀσυνείδητη», «φυσικὴ» ἡθική, ἀποτέλεσμα τῆς κοινωνικῆς ἰδιοφυΐας τῆς ζωῆς καὶ ἀναγκῶν ἀκριβειῶν βιολογικῶν,—εἰναὶ κοιταγμένη ἀπὸ αὐτὴν ἀποψη, ἀδελφὴ τῆς πλαστικῆς, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς ζωγραφικῆς, τῆς μουσικῆς... ἔχει τὴν σημασίαν μιᾶς μεγάλης τέχνης ποὺ τείνει πρὸς δεσμοὺς ὑψηλού στύλου, πρὸς ὑποχρεώσεις καὶ καθήκοντα ποὺ ἀγγίζουν κάποτε τὸ ἀπείρως μακρούν, τὸ ἀνέφικτο, τὸ ἀδύνατο. Ἡ «κατηγορικὴ προστακτική» της, ὅποια δήποτε μορφὴ κι ἀν ἔχῃ, ἀναβλύζει πάντοτε ἀπὸ τὰ μύχια τῆς ψυχῆς.—προέρχεται ἀπὸ τὴν δυνατὴν λαχτάρα τῆς ψυχῆς νὰ σπάσῃ τὴν ἀντίσταση τοῦ τραγικοῦ πεπρωμένου καὶ τῶν σκοτεινῶν παλιρροιῶν τῆς ζωῆς, γιὰ νὰ περιπλανηθῇ ἐλεύθερα σὲ χῶρες μακρινές, ἀπόστεις, βυθισμένες σ' ἕνα φῶς μιᾶς βαθύτατης διαύγειας.—σὲ χῶρες ὅπου μεσουργανεῖ,

δμορφος κόσμος ἡθικὸς ἀγγελικὰ πλασμένος.

Κλεισμένοι μέσα στὴ φυλακὴ τῶν βιολογικῶν ἀναγκῶν μας, τῶν ἰσχυρῶν ὑπαγορεύσεων τῆς φυσικῆς μας ὑπάρξεως, ὑποφέρουμε, ματώνουμε τὰ χέρια μας, γιατὶ ἡ φυσικὴ μας στάση εἶναι περίπου δπως τὴν διέγραψε ὁ Hobbes : *Homo hominis lupus*. Ἄλλα νά ! Ἡ ψυχὴ μιᾶς ἀνοίγει τὴν χουσῆν θύρα τῶν ὑψηλῶν ἐλπίδων, τῶν ἀνέφικτων προσδοκιῶν καὶ τῶν ἀδύνατων ὑποσχέσεων... μιᾶς καλεῖ σὲ «ξημερώματα ποὺ δὲν ἔλαμψαν ἀκόμη», γιὰ νὰ θυμηθῶ μιὰ ωραία ἔκφραση τῆς Ριγβέδας. σὲ ἥλιοφώτιστα μάκρη ποὺ λούζονται ἀπὸ ἕνα αἰλιθέριο φῶς, σὲ χώρους ἀπεριόριστους κι ἀκαταμέτρητους, βυθισμένους σὲ μυστηριακὲς φωτεινότητες. Τὴν ἀκολουθοῦμε γιὰ μιὰ στιγμὴ καὶ

Ein flügelschlag !—und hinter uns Aeonen ! (<sup>1</sup>)

(<sup>1</sup>) Γκαΐτε, Ὁρφικὲς στροφές.

## ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Δὲν ἔχουμε δύμας ἀκόμη τὴν δύναμη νὰ τὴν ἀκολουθήσουμε ὡς τὸ τέλος. Ξαναγυρίζουμε πάντοτε ταπεινωμένοι στοὺς φυσικοὺς ὅρους τῆς ζωῆς μας, γιὰ νὰ ξαναρχίσουμε. . . νὰ ξαναρχίσουμε ἀτέλειωτες φορὲς τὸν ἕδιο δρόμο.

Ἐδῶ ἔχει τὴν πηγή της ἥ ἐσωτερική μας ἔκείνη διάσπαση, ἥ πολικότητα τῆς ὑπάρχεως μας, ποὺ ἔκφραζει μὲ δύναμη, σ' ἓνα λαμπρὸ στῦχο τῶν «Μεταμόρφώσεων» του, ὁ ωμαῖος ποιητής:

*Video meliora prothoque, deteriora sequor.*

Ἐδῶ ἔχει τὴν ἀφετησία του τὸ τέντωμά μας ἀνάμεσα στοὺς εὐγενικοὺς πόθους, στὶς ὑψηλὲς παροδομήσεις, στὰ ἄγια ἴδανικά, καὶ στὶς ὑλικὲς ροπὲς τῆς ζωῆς μας.

Μέσα σὶς παλιόροιες τῆς ἐπίγειας ζωῆς ὅπου κυριαρχεῖ ὁ βρυχηθμὸς τῆς πλημμύρας καὶ τῆς ἀμπώτιδος... ὁ φοβερὸς χορὸς τῶν κυμάτων ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ ἔνα τὸ ἄλλο καὶ συγκρούονται μεταξύ τους, ἀκούγεται — καὶ θ' ἀκούγεται πάντοτε καθαρώτερα — ὁ γλυκὸς ψιθυρὸς τῆς ψυχῆς ποὺ δίνει κάθε φορὰ τὰ μοτίβα στὶς μελωδίες τῆς καρδιᾶς καὶ στοὺς ωμαλέους ρυθμοὺς τῆς σκέψεως. Μιὰ μέρα ὁ ψιθυρὸς αὐτὸς θὰ εἶναι ἵσως ἐπικρατέστερη φωνὴ τῆς γῆς. Τότε ὁ κόσμος αὐτὸς ποὺ μᾶς ἀνήκει καὶ τοῦ ἀνήκουμε θὰ πλημμυρίσῃ ἀπὸ φῶς κι' ἀπὸ τὶς μαγικές του ζῶνες θὰ λείψουν οἱ σκιὲς καὶ οἱ ἀποχρώσεις. Τότε θ' ἀνοίξουν ἵσως σ' ὅλους οἱ πηγὲς ποὺ δὲν ὑπάρχουν σήμερα παρὰ γιὰ μερικὲς προνομιούχες φύσεις. Φαίνεται πὼς αὐτὸς ὁ μακρυνὸς ἀκόμη καιρὸς θὰ εἶναι ἥ ἀρχὴ τοῦ τέλους. Ἐνα δυνατὸ προαισθῆμα τοῦ πεπρωμένου θ' ἀπλώνη πάλι ἀργὰ καὶ τραγικὰ νέες γιγάντειες σκιὲς καὶ νέες σκοτεινὲς ἀποχρώσεις. Καὶ δὲν θ' ἀργήσῃ ἵσως ἥ στιγμὴ ποὺ ἥ τραγικὴ μοῖρα, συντρίβοντας διαδοχικὰ τὰ ἔργα πολλῶν χιλιετηρίδων καὶ ἀναρίθμητων πολιτισμῶν, θὰ σβύσῃ τὴν ὠραία φλόγα τῆς ψυχῆς ποὺ στὶς ἐποχὲς ἔκεινες ποὺ σφύζει ἀπὸ νεότητα καὶ δύναμη δημιουργίας, πιστεύει μὲ ὑπέρτατη εὐδαιμονία πὼς εἶναι αἰώνια. . . Γιατὶ ἥ Μοῖρα, σ' αὐτὸ τὸ σύμπαν τῶν ἀναρίθμητων κόσμων ποὺ ἀνοίγει τοὺς ρευστούς του δρίζοντες στὰ γεμάτα δέος μάτια μας, ἔχει πάντοτε — καὶ θὰ ἔχῃ στοὺς αἰώνες τῶν αἰώνων — τὸν ὕστατο λόγο . .

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ  
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: AN. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ  
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ  
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ



Ε.γ.Δ πλ.Κ.Π  
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ  
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ  
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Α.Ν. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΦΙΛΟΖΟΦΙΑΣ  
ΣΥΝΘΕΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ  
Σ.Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

E.Y.A. Τ.Σ.Κ.Π.  
**APAX**, 2006  
ΙΩΑΝΝΙΝΑ